Универзитет у Београду
Филолошки факултет
4. децембар 2016.

ИЗВЕШТАЈ О ПОДОБНОСТИ ТЕМЕ, КАНДИДАТА И МЕНТОРА ЗА ИЗРАДУ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

I. ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

1. Орган који је именовао Комисију:

На основу члана 127 Статута Филолошког факултета Универзитета у Београду и члана 128 Закона о високом образовању, Наставно-научно веће Филолошког факултета на својој седници одржаној 16. новембра 2016. године, образовало је Комисију за одобрење теме за израду докторске дисертације коју је Маријана Богдановић пријавила под насловом: *Застареле фразеолошке јединице у српском језику.*

2. Састав Комисије:

Др Рајна Драгићевић, редовни професор за научну област Савремени српски језик – Лексикологија; датум избора у звање: 15. мај 2013. год; запослена на Филолошком факултету Универзитета у Београду.
Др Александар Милановић, ванредни професор за научну област Историја српског језика; година избора у звање: 2014; запослен на Филолошком факултету Универзитета у Београду.
Др Наташа Вуловић, научни сарадник, година избора у звање: 2015; запослена у Институту за српски језик Српске академије наука и уметности.

II. БИОГРАФИЈА КАНДИДАТА

Маријана Богдановић је рођена 22. марта 1988. године у Ваљеву, где је завршила основну школу и Ваљевску гимназију. Основне академске студије уписала је школске 2007/2008. године на Филолошком факултету Универзитета у Београду, на Групи за српски језик и књижевност. Дипломирала је 2012. године са просечном оценом 9,62. Добитница је стипендије Фонда за младе таленте Републике Србије при Министарству омладине и спорта, у школској 2012/2013. години, као и стипендије за студенте докторских академских студија при Министарству просвете, науке и технолошког развоја, у школској 2013/2014. години.

На матичном факултету је у октобру 2012. године уписала мастер академске студије, студијски програм Српски језик – филолошки профил. Наредне године (2013) одбранила је мастер рад под називом *Допринос Луке Милованова развоју акценатске и метричке теорије код Срба.* Мастер рад рађен је под менторством проф. др Александра Милановића и одбрањен је са оценом 10, чиме је кандидаткиња остварила укупну просечну оцену 10,00 на мастер академским студијама.

Школске 2013/2014. на Филолошком факултету Универзитета у Београду уписала је докторске академске студије, модул Српски језик. На докторским студијама положила је осам испита и урадила четири самостална истраживачка рада (СИР), како је и предвиђено наставним планом и програмом, остваривши 120 ЕСПБ и стекавши услов за пријављивање докторске дисертације. Просечна оцена кандидаткиње на докторским академским студијама, након положних испита и самосталних истраживачких радова, јесте 10,00.

Од марта 2014. године је запослена као истраживач-приправник, а од априла 2015. као истраживач-сарадник, у Институту за српски језик САНУ, на пројекту 178009 *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*.

III. БИБЛИОГРАФИЈА КАНДИДАТА

1. „Утицај Луке Милованова на развој акценатске мисли Вука Караџића", *Књижевност и језик*, LX, 3–4, Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2013, Београд, 455–464. UDK: 821.163.41:801.6, 811.163.41'342.8

2. „Допринос Луке Милованова развоју акценатске и метричке теорије код Срба", *Језици и културе у времену и простору III,* тематски зборник *III*, Нови Сад, 2014, 321–330. ISBN 978-86-6065-282-1

3. „О роду и броју именица у основношколском и средњошколском образовању", *Књижевност и језик*, LXI/3–4, 2014, Друштво за српски језик и књижевност Србије, Београд, стр. 353–369. UDK: 371.3::811.163.41, 811.163.41'367.622'366.52; ISSN: 0454-0689

4. „Лингвокултуролошка слика *Европе* у савременом српском језику", зб. радова *Савремена проучавања језика и књижевности*, год. VI, књ. 1, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 2015, стр. 465–477. 811.163.41'373(4), 811.163.41'27(4); ISBN: 978-86-85991-74-5

5. „Примена *Речника* САНУ у средњошколској настави српског језика и књижевности", *Књижевност и језик*, LXII/1–2, 2015, стр. 173–187, у коауторству са С. Новокметом. UDK: 371.3::811.163.41, 811.163.41'374; ISSN: 0454-0689).

6. О концепту *Европа* у савременом српском језику и култури", *О вредностима у српском језику. Зборник етнолингвистичких радова* (ур. Дејан Ајдачић), 2015, Београд: Алма, 98–124; ISBN: 978-86-7974-401-2; 811.163.41'37(082), 81:39(=163.41)(082).

7. „О старокњижевној лексици у *Речнику српскохрватског књижевног и народног језика* САНУ: фонетске и творбене одлике и начини њеног посрбљавања", *Језици и културе у времену и простору* IV/1, Нови Сад: Филозофски факултет, 141–151. ISBN зборника: 978-86-6065-324-8.

8. „Категорије атрибутивне посесивности у роману *Енциклопедија мртвих* Данила Киша", *Радови Филозофског факултета:* Филолошке науке, бр. 17, књ. 1, 2015, стр. 87−103, Пале, ISSN 1512-5858, UDK 811.163.41'367.333

9. „Морфолошка адаптација мушких антропонима страног порекла у савременом српском језику□, *Књижевност и језик*, LXIII, 1–2, 2016, стр. 91–106, UDK: 811.163.41’373.23, 811.163.41’366 ISSN 0454-0689

10. „Могућност актуализације лексичког слоја славенизама у разговорном стилу савременог српског језика”, *Савремена проучавања језика и књижевности*, VII/1, зборник радова са VII научног скупа младих филолога Србије, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 2016, стр. 237–246. UDK: 811.163.41'38 811.163.41'373.45 ISBN 978-86-85991-88-2

11. „Семантички и творбени аспект старокњижевне именичке лексике у *Речнику српскохрватског књижевног и народног језика* САНУ”, *Српски језик*, број XXI, 2016, стр. 575–594. UDK: 811.163.41’373, 811.163.41’374 ISSN 0354-9259

<u>Прикази</u>:

1. „Настава матерњег језика на темељима прагматике” (приказ монографије Д. Вељковић Станковић, *Комуникативни приступ у настави српског језика*, Друштво за српски језик и књижевност Србије, Београд, 2013, стр. 213), *Књижевност и језик*, LXI, 1–2, 2014, 153–157. ISSN: 0454-0689**;** УДК [821.163.41+81]: 37

2. Приказ зборника – *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 42/1, Међународни славистички центар, 2013, *Наш језик*, XLV/1, 2014, 113–119. ISSN: 0027-8084**,** УДК: 808.61./.62

3. Приказ зборника са VI научног скупа младих филолога Србије, *Наш језик*, XLVI/1–2, 2015. ISSN 0027-8084. COBISS. SR-ID 615951.

4. „Традиционални и савремени приступи лексичком значењу□ (приказ монографије С. Ристић „Граматички и когнитивни аспекти лексичког значења”, Београд: Институт за српски језик САНУ), *Књижевност и* језик, LXII/3−4, 2015, 423−427.

<u>Радови у штампи:</u>

1. „Фразеолошки архаизми у српском језику□, *Наш језик*, 2016, Београд: Институт за српски језик САНУ (рад предат у штампу).

2. „Фразеологизми као средства изражавања временских значења у српском језику□, *Језик, књижевност, време* (зборник радова), 2017, Ниш: Филозофски факултет (рад предат у штампу).

IV. ОЦЕНА ДА ЈЕ КАНДИДАТ ПОДОБАН ДА РАДИ ДИСЕРТАЦИЈУ

Увидом у биографију и библиографију кандидаткиње, Комисија сматра да Маријана Богдановић испуњава потребне услове за израду докторске дисертације. Посебно скрећемо пажњу на радове у штампи: „Фразеолошки архаизми у српском језику□, *Наш језик*, 2016, Београд: Институт за српски језик САНУ“ и „Фразеологизми као средства изражавања временских значења у српском језику□, *Језик, књижевност, време* (зборник радова), 2017, Ниш: Филозофски факултет“, који су у најужој вези са предложеном темом докторске дсертације. То истраживање указује на чињеницу да је кандидаткиња проучавала тему коју пријављује и да има основне увиде у најважнија питања и проблеме.

V. ОЦЕНА ПОДОБНОСТИ ПРЕДЛОЖЕНОГ МЕНТОРА

За ментора је предложена др Рајна Драгићевић, редовни професор Филолошког факултета у Београду, са Катедре за српски језик и јужнословенске језике.

Библиографија ментора са најмање пет јединица релевантних за област из које се ради докторска дисертација:

1. *Лексикологија српског језика*, друго издање, Београд, 2010: Завод за уџбенике.

2. *Придеви са значењем људских особина (творбена и семантичка анализа)*, Институт за српски језик, Библиотека јужнословенског филолога, нова серија, књ. 18, Београд, 2001.

3. *Вербалне асоцијације кроз српски језик и културу*, Београд, 2010: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

4. *Савремена српска лексикографија у теорији и пракси*, колективна монографија, уредник: Рајна Драгићевић, Београд, 2014: Филолошки факултет Универзитета у Београду.
5. „Конструкције на граници између слободних спојева лексема и фразеологизама“, *Научни састанак слависта у Вукове дане* 39/3, 2010, 113–123.
6. „О културно стереотипним појмовима у српском језику“, *Српски као страни језик у теорији и пракси*, зборник радова, 83–91, Београд, 2007: Филолошки факултет.
7. „Разумевање значења реченице“, *Књижевност и језик* LVI, 3–4, 2009, 325–335.
8. Асоцијативни речници словенских језика у семантичким истраживањима, *Говор и језик. Фундаментални и примењени аспекти језика и говора*, уредници С. Т. Јовичић и М. Совиљ, Београд, 2005: Институт за експерименталну фонетику и патологију говора, 110–114.
9. „О значењу придева као узроку и последици њихове лексичке спојивости“, *Јужнословенски филолог* LXVII, 2011, 109–119.
Комисија сматра да др Рајна Драгићевић испуњава услове за ментора ове докторске дисертације, за област *лексикологија*.

VI. ОЦЕНА О ПОДОБНОСТИ ТЕМЕ

1. **Оцена формулације назива тезе (наслова):**

Будући да ће се Маријана Богдановић у својој докторској дисертацији бавити различитим типовима застарелих фразеолошких јединица на материјалу српског језика, може се констатовати да наслов није ни преширок, а ни преузак и да одговора теми докторске дисертације.

Комисија закључује да је радни наслов тезе: *Застареле фразеолошке јединице у српском језику* прикладан и да добро репрезентује суштину предложене теме истраживања.

2. **Оцена предмета (проблема) истраживања:**

Предмет истраживања докторске дисертације Маријане Богдановић представљаће застареле фразеолошке јединице у српском језику. Под појмом застареле фразеолошке јединице у раду ће се подразумевати 1) фразеологизми у чијој структури партиципира застарела лексичка компонента (архаизам или историзам) и 2) фразеологизми чији је цео израз застарео иако су све њихове компоненте речи из актуелног лексичког фонда.

Мотивација за одабир оваквог предмета истраживања лежи, како истиче кандидаткиња у својој пријави, с једне стране, у чињеници да застареле фразеолошке јединице нису биле предмет досадашњег интересовања српске научне и стручне литературе, а с друге стране, у вредности изабраног фразеолошког корпуса, који је драгоцен не само због својих језичких карактеристика (припадност компонената старијим периодима у развоју српског језика, семантичка особеност) већ и због различитих културно конотираних садржаја који су у њему наталожени. Према оцени Маријане Богдановић, изучавање застарелог фразеолошког фонда значајно је како са аспекта историје језика, будући да многе специфичности које се јављају у структури застарелих фразеологизама представљају рефлексе минулих епоха у развоју српског језика, на свим језичким нивоима (лексичком, фонетском, морфолошком, творбеном, синтаксичком), тако и са културолошког аспекта – с обзиром на то да застарела фразеолошка грађа представља аутентично сведочанство о различитим архаичним реалијама материјалне и духовне културе. На фразеологизме се иначе у науци гледа као на један од најважнијих извора за реконструкцију језичке слике света, и у том контексту посматрано – застарели фразеолошки материјал представља драгоцено сведочанство о поимању света људи у неким прошлим временима, као и о некадашњим друштвеним, културним и историјским приликама – праву ризницу појава везаних за некадашњи начин живота (обреде, обичаје, чинове и сл.) и података који реферишу о минулим социјалним и друштвеним институцијама.

Рад ће бити базиран на синтези синхронијског приступа − у структурној и семантичкој анализи фразеолошких јединица − и дијахронијског приступа − у анализи типова застарелости фразеолошких компоненти. Уз то, застареле фразеолошке јединице биће анализиране са лингвокултуролошког аспекта, затим са лексикографског аспекта, док ће се њихов статус у савременом језику проверити анкетним испитивањем.

I. Анализа типова застарелости фразеолошких компоненти

Приликом утврђивања типа застарелости лексеме у функцији фразеолошког члана, кандидаткиња ће се водити приступом који је у руској литератури доминантан када је посреди ова тематика (исп. Попов 1967, 1976, Иванова Петрова 2001). Методолошки приступ словенских лингвиста биће проширен и допуњен у складу са специфичношћу сакупљеног корпусног материјала, те ће се фразеологизми класификовати у зависности од врсте архаизма који се појављује у функцији фразеолошког члана, а у оквиру сваке издвојене групе биће вршене уже класификације. На тај начин, издвојиће се неколико група фразеологизама:

*** Фразеологизми са компонентама застарелим на лексичком плану (фразеологизми са лексичким архаизмима или историзмима).**

У групи фразеолошких јединица са застарелим компонентама најзаступљеније су оне у чијој се структури јавља чист лексички архаизам или историзам. Према досадашњем увиду у корпусни материјал, Маријана Богдановић примећује да бројчано доминантну групу представљају фразеологизми са лексичким архаизмима као структурним компонентама. Различите врсте лексичких архаизама јављају се у структури ексцерпираних јединица (славенизми, застарела лексика страног порекла итд.): *немати веска, изгубити весак* ’бити на самрти’, *од кона до кона (од кон до кон)* ’од краја до конца’, *до ижице*, *и до најмање ижице* ’до ситнице, до најмање појединости, потпуно, сасвим’, *од аз-буки* ’од почетка’, *извести на селамет* ’извести на пут’, *глуп као ћускија* ’сасвим глуп’, *не бити баждарен* ’пити без мере’ *справити некога у свој буџелар* ’купити, поткупити’, *продавати амреле* ’правити се невешт, неупућен’ итд.

У структури фразеолошких јединица учествују и историзми: *мерити једним (истим, једнаким) аршином* ’једнако о свему судити, једнако оцењивати’, *живети као (мали) бег* ’живети добро/лагодно, имати свега и свачега’, *не вредети (ваљати) ни гроша* ’ништа не вредети (ваљати)’.

*** Фразеологизми са компонентама застарелим на творбеном плану (фразеологизми са творбеним архаизмима)**

У кандидаткињином корпусном материјалу издвајају се и фразеологизми са творбеним архаизмом као структурном компонентом. Анализа ове групе фразеолошких јединица подразумеваће опис и класификацију творбених архаизама који се јављају као

њихови структурни елементи: нпр: − застарели девербативи, претежно из фолклора: *зваће* ’позив, позивница’ (исп. гл. у основи: *звати, позвати*): *учинити зваће* ’позвати на суд, тужити суду’; *занемар* ’немар, нехат’ (исп. гл. у основи: *занемарити*): *бити у занемар* ’бити занемарен, запуштен’ итд.

− стари партиципски облици: на пример: *видим* ’видљив’, забележен у фразеологизму *по видимом(е)* ’по (спољашњем) изгледу, наизглед’ итд.

− црквенословенизми изведени суфиксом *-ије*: на пример: *основаније* ’основање’, забележен у фразеологизму *до основаније* ’потпуно, сасвим’ итд.

*** Фразеологизми са компонентама застарелим на фонетском плану (фразеологизми са фонетским архаизмима)**

У структури одређеног броја фразеологизама из корпуса јављају се и фонетски архаизми, који ће бити описани и класификовани у складу са постулатима дијахронијске лингвистике (нпр. лексеме *возраст* ’узаст’, *вас* ’сав’, *тма* ’тама’ у фразеологизмима: *станути на возраст* ’постати пунолетан’, *васи вијек* ’цео век; вазда, увек, *на (у) вас глас* ’врло гласно, вичући, што може више’, *на вас мах* ’врло живо, енергично’, *на (у) вас трк* ’врло журно’, *тушта и тма* ’велика количина, велики број’ итд).

*** Фразеологизми са компонентама застарелим на морфолошком плану (фразеологизми са морфолошким архаизмима)**

Известан број фразеологизама из до сада прикупљеног материјала подлеже морфолошкој маркираности фразеолошког члана. Применом релевантних резултата из области историје језика утврђиваће се различите флективне форме фразеолошких компоненти које су биле карактеристичне за морфологију ранијих периода у развитку српског књижевног језика (нпр. лексема *доба*, која се као интегрална компонента фразеологизама јавља у два застарела облика: као именица женског рода III врсте (*доба, -е*) – у фразеологизму *своје добе* ’пунолетан, зрео’ и као именица женског рода IV врсте (*доб, -и*) – у фразеологизмима *на сву доб* ’увелико, у поодмаклој фази’ и *при доби* ’поодмаклих година, времешан’ или лексема *ками*, стари облик номинатива именица мушког рода основа на *-н-* (стсл. *камы*), у фразеологизмима *ками ледни* ’нико’ и *ками црни* ’ни камена, ама баш ништа’).

*** Фразеологизми са компонентама застарелим на семантичком плану**

(фразеологизми са семантичким архаизмима)

Као структурни елемент једног броја фразеолошких јединица јављају се семантички архаизми (тј. јединице којима је неко од секундарних значења застарело). У овом сегменту рада, на примерима из корпусног материјала, Маријана Богдановић ће показати како застарела значења појединих лексема могу учествовати у настанку фразеолошког значења, и то не само код фразеолошких јединица које нису више актуелне у језичкој пракси већ и код оних које се налазе у живој употреби у савременом језику (нпр. *бити од беседе* ’бити од речи, држати задату реч’ (*беседа* = ’задата реч, обећање’); *узети на (под) калем* ’исписати, пописати’ (*калем* = ’зашиљена писаљка, перо од трске’); *на тај (који и сл.) конац* ’у том циљу, с том намером, у ту сврху’ (конац = ’циљ, намера, сврха’), *плакати као љута година* ’јако/горко плакати’ (*година* = киша)).

*** Фразеологизми са застарелим синтаксичким елементима у својој структури**

Регистроваће се обележја фразеолошких јединица која су неусаглашена са закономерностима синтаксе савременог српског језика (нпр. архаична глаголска и придевска рекција у фразеологизмима: *водити срце на кога* ’гајити мржњу, светити се’; *бити вољан (на некога, некоме)* ’бити наклоњен, волети некога’; *доћи на некога* ’ударити с војском, напасти’ итд). Овде треба додати чињеницу да су одређене фразеолошке јединице маркиране не само због синтаксичке застарелости већ и због присуства лексичког или творбеног архаизма као интегралног члана у структури: *даву (у)чинити (на кога), давом (у)чинити (кога)* ’направити давију’; *убити давију (на некога)* ’окривити, набедити (некога)’; *бити у занемар* ’бити занемарен, запуштен’.

II. Семантичка анализа застарелих фразеолошких јединица

Са семантичког аспекта, застареле фразеолошке јединице у српском језику биће представљене класификацијама:

а) према лексичком значењу компонената у саставу фразеологизма

б) према општем (глобалном) значењу фразеологизма

Фразеологизми са компонентама застарелим на лексичком плану биће класификовани у зависности од лексичког значења компоненти с циљем да се увиди из којих тематских група долазе застареле лексеме које се јављају као структурни чланови

фразеолошких јединица. Застареле лексеме из структуре ексцерпираних фразеологизама биће разврстане у тематске групе на основу методе компоненцијалне анализе, односно на основу речничких парафраза њихових значења.

Застареле фразеолошке јединице у српском језику у раду ће бити класификоване и на основу општег (глобалног) значења. Циљ овог дела рада јесте откривање основних семантичких (појмовних) поља којима застарели фразеологизми припадају.

Провериће се теза о антропоцентричности језика на примерима фразеолошких архаизама из корупса (тј. јединица које припадају пасивном фразеолошком фонду). Наиме, семантичким анализама фразеологизама из савременог језика (тј. јединица из активног фразеолошког фонда) показано је да се највећи број њих односи на човека у најширем смислу (исп. нпр. Бензон 2006, Штрбац 2012), те се у овом сегменту истраживања настоји открити да ли исти принцип важи и за фразеологизме из пасивног фонда, тј. за фразеологизме који у језику више нису актуелни.

III. Структурна анализа застарелих фразелошких јединица

Маријана Богдановић ће, применом структурно-граматичког модела (исп. Мокијенко 1989: 50), описати типове синтаксичких конструкција застарелих фразеолошких јединица у српском језику, односно представиће структурну класификацију грађе према традиционалној подели на предлошко-падежне конструкције, синтагме и реченице (Менац 1970, Николић 1973, Мршевић Радовић 1982). Као критеријум за структурну анализу корпусног материјала служиће анотација фразеологизама у изворима из којих су ексцерпирани, односно форма у којој су у одређеном извору забележени.

У овом сегменту рада размотриће се и постојање структурних варијаната застарелих фразеолошких јединица. На примерима из ексцерпираног корпуса утврђиваће се основни типови фразеолошког варирања, које се иначе може јавити на свим језичким нивоима: фонетском, морфолошком, лексичком, синтаксичком и семантичком (исп. Вуловић 2015: 85): *великим гласом (гласом великијем)* ’врло гласно’, *учинити (сатрти и сл.) у перишан* ’уништити, упропастити’ и сл. Савремене фразеолошке варијанте одређених фразеологизама из грађе пак биће утврђиване у делу рада посвећеном статусу застарелих фразеолошких јединица у савременом српском језику (нпр. савремени еквивалент застарелог фразеологизма *ићи попреко коме* јесте фразеологизам − *пресећи (препречити) пут коме*).

IV. Анализа застарелих фразеолошких јединица са лингвокултуролошког аспекта

Корпус за научно истраживање Маријане Богдановић изабран је како због језичких специфичности (првенствено лексичких компоненти у структури ексцерпираних фразеолошких јединица), тако и због свог богатог културног потенцијала. Фразеологија је, иначе, како истиче М. Турк (1994), више од осталих језичких подручја повезана са традицијом, историјом и културом неког народа.

Овај сегмент истраживња посветиће се откривању културних информација, специфичних националних, али и интернационалних, које су се наталожиле у одређеним фразеологизмима из корпусног материјала. Наиме, уз фразеологизме који имају статус лингвокултурема даваће се различите историјско-етимолошке напомене, у вези са пореклом дате фразеолошке јединице, културолошком обојености њеног денотата и сл. Примера ради, неке фразеолошке јединице из грађе имају хришћанско порекло (*као из вертепа (изгледати, бити)*, *агнец божји*), неке реферишу о начину живота у прошлости (обредима, обичајима и сл. (*повалити некога на клупу*, *изложити некога на буре*), нек пак о минулим социјалним институцијама или правним односима у некадашњим друштвено-економским уређењима (*на кметство узети, узимати земљу, на (у) кметство доселити (доћи, прећи)*, *отићи у беглук*). Историјске-етимолошке напомене уз различите фразеолошке јединице требало би да имају место у специјалном (фразеолошком) речнику. На основу података о пореклу фразеологизама могла би се стећи тачнија слика о националном фразеолошком корпусу.

V. Анализа застарелих фразеолошких јединица са лексикографског аспекта

Кандидаткиња ће посебно поглавље у раду посветити анализи лексикографске дескрипције застарелих фразеологизма у Речнику САНУ. Описаће систем речничких дефиниција којима су објашњени њихови појмовни садржаји (описне и упућивачке дефиниције, подаци који се дају као испорођенице и сл), чиме ће се увидети и однос између фразеолошких архаизама и њихових евентуалних савремених еквивалената. Бавиће се, такође, и питањима фразеолошке полисемије. Указаће и на појаве запажене при употреби квалификатора употребне и стилске вредности и понудити препоруке за њихово навођење, како би се постигла што већа прецизност и систематичност. Исто тако, издвојиће и критеријуме којима би се лексикографи могли водити приликом процене архаичности неке фразеолошке јединице – све са циљем унапређење лексикографске праксе када је обрада разматране језичке грађе у питању.

VI. Статус застарелих фразеолошких јединица у савременом српском језику

Као шести сегмент истраживачког процеса испитаће се статус застарелих фразеолошких јединица у савремном српском језику. Са аспекта употребе у савременом језику, застареле фразеолошке јединице из ексцерпираног корпуса биће подељене на оне које припадају активном фразеолошком фонду и оне које су део пасивног фразеолексикона.

Одређен број фразеологизама из корпусног материјала Маријане Богдановић налази се у активној употреби савремених језичких корисника иако у својој структури садрже застарелу лексичку компоненту (архаизам или историзам): *глуп као ћускија*, *мерити истим аршином*, *обрати зелен бостан*, *очитати некоме буквицу*, *дотерати цара до дувара*, *живети као мали бег*. Без обзира на присуство архаизма или историзма у структури, ови фразеологизми припадају активном фразеолошком фонду.

У другу групу биће уврштени фразеологизми који се не налазе у активној употреби код савремених носиоца српског језика. У оквир пасивног фразеолошког фонда улазе јединице које се у науци означавају појмовима 1) фразеолошки архаизам и б) фразеолошки историзам.

У српској лингвистици појам и термин *фразеолошки архаизам* није непознат (исп. Радовић Тешић 1982: 260; Шипка 1983: 79–80), међутим, дескрипција фразеолошких архаизама унутар српског фразеолексикона није била предмет дубљег интересовања наше фразеолошке литературе. Тек спорадично дат је осврт на фразеолошке јединице које су у српском језику застареле (Ајдачић 2014: 34–39).

Појам *фразеолошки архаизам*, као и појам *фразеолошки историзам*, познати су у словенској науци (Шански 1985: 147; Рojc 1983: 243–246). Фразеолошки архаизми су фразеолошке јединице које су изашле из активне употребе и чији су појмовни садржаји у савременом језику именовани другим фразеологизмима или спојевима лексема (исп. Шански 1985: 147). У оквиру фразеолошких архаизама у раду ће бити издвојени (а) фразеологизми који садрже застарелу лексему као компоненту израза: *од кона до кона* ’од краја до конца’, *немати весак, изгубити весак* ’бити на самрти’, *справити некога у свој буџелар* ’купити, поткупити некога’ итд. и (б) фразеологизми чији је цео израз застарео иако су све њихове компоненте речи из актуелног лексичког фонда: *вршљати трње (над нечијом главом, над неким)* ’самовољно и обесно поступати са неким’, *дати ватру* ’осветити се коме’, *кику на ветар пустити* ’појурити, побећи брзо’ итд.

Под појмом фразеолошки историзам подразумевају се фразеологизми који су из активне употребе у језику изашли заједно са ишчезавањем појмова о којима њихови денотати реферишу (Шански 1985: 147), те сходно томе, припадају језичкој историји и немају савремени фразеолошки еквивалент. У савременом језику, дакле, нема потребе за номинацијом садржаја именованих фразеолошким историзмима. Према досадашњем увиду у корпус, фразеолошки историзми из прикупљене грађе представљају заправо

парафразе терминолошког карактера којима су се означавали различити правни односи унутар некадашњег феудалног друштвеног уређења: *на кметство узети, узимати земљу, на (у) кметство доселити (доћи, прећи)* ’ступити, ступати у кметски однос, поста(ја)ти кмет на нечијој земљи’, *под кметију дати (и узети) земљу* ’дати у рад под условима кметства’, *отићи у беглук* ’бити заплењен у корист државе’, *узети у беглук* ’запленити, конфисковати у корист државе’ итд.

Један одељак рада биће посвећен утврђивању савремених фразеолошких варијанти одређених фразеолошких архаизама из корпусног материјала. Пример овог сегмента истраживања Маријана Богдановић овако представља у својој Пријави:

фразеолошки архаизам	**савремена фразеолошка варијанта**
на братинску руку ићи некоме	*ићи на руку некоме*
ићи попреко коме	*пресећи (попречити, запречити) пут коме*
обећавати златне горе	*обећавати златна брда и долине*
добити кошар од некога	*добити корпу од некога*
немати пребијене крајцаре	*немати пребијене паре*

Компарацијом ранијих фразеолошких форми и савремених варијаната утврдиће се процеси фразеолошких трансформација. Одређени фразеолошки архаизми јављали су се у редукованој форми, са елидираном лексичком компонентем (*обећавати златне горе : обећавати златне горе и долине*) (исп. Милановић 2002: 103) или пак у екстензивној форми у поређењу са актуелним фразеолошким еквивалентом (*на братинску руку ићи некоме : ићи на руку некоме*). Понекад је долазило до потпуне супституције лексичке компоненте, као у примеру *добити кошар од некога : добити корпу од некога.* Делимична супституција лексичке компоненте пак регистована је код фразеологизама који се у савременом језику јављају и са застарелом компонентом (*мерити истим аршином*), али и у форми са познатијом лексичком саставницом (*мерити истом мером*).

Како би се добили поуздани подаци о статусу застарелих фразеологизама у савременом српском језику, једна фаза истраживања биће посветићена анкетном испитивању говорника српског језика, претежно млађе популације, у вези са познавањем значења и/или употребом језичких јединица који ће бити предмет ове дисертације. Анкетно испитивање имаће неколико циљева, у зависности од којих ће бити формулисан начин конципирања упитника и садржај анкетног листа:

I циљ јесте да се испита у којој мери млађи носиоци српског језика познају значење застарелих лексема које учествују у структури актуелних фразеолошких јединица. Другим речима, овим делом анкетног испитивања настоји се утврдити да ли активна употреба фразеологизама утиче на познавање или препознавање значења лексичких компоненти које се самостално, изван фразеолошке конструкције, у језику не употребљавају. Испитаће се, на пример, познавање значења историзама *аршин*, *педаљ*, *грош*, *крајцара* или архаичних турцизама *бостан*, *ћускија* и сл., који се јављају као структурне компоненте активних фразеологизама. Посебно је значајно утврдити однос између познавања одређеног фразеологизма и његове употребе. Претпоставља се да млађи говорници српског језика знају значење фразеологизама типа *мерити истим аршином* или *не вредети ни крајцаре*, али да чешће употребљавају варијанте са познатијом лексичком саставницом: *мерити истом мером*, односно *не вредети ни паре*.

II циљ анкетирања јесте да се провери да ли представници млађе популације српског језика у мањој мери разумеју значење фразеологизма који садрже архаизам или историзам у својој структури. Испитаће се да ли неразумљива лексичка компонента утиче на дешифровање фразеолошког значења, на пример, код фразеологизама *справити некога у свој буџелар* (’купити, поткупити’), *немати весак, изгубити весак* (’бити на самрти’) и сл. Нарочито је значајно утврдити статус фразеологизама са застарелим компонентама који у савременом језику имају варијанте са актуелним еквивалентима застарелих саставница. Претпоставља се да је значење фразеолошких јединица типа *дувати у исти (један) дудук*, *извести на саламет*, *скинути скоруп са нечега* младима непознато, али да су варијанте са савременим синонимима врло фреквентне у језику: *дувати у исту (једну) тикву*, *извести на пут*, *скинути кајмак са нечега.*

III циљ анкетног истраживања јесте да се испита да ли говорници српског језика могу да одгонетну или бар наслуте значење фразеологизама који у језику више нису актуелни, а чије су компоненте лексеме из активног лексичког фонда. Друкчије речено, захтевима из овог дела анкете настоји се проверити способност говорника да на основу метафоричних слика и/или метонимијских веза, које леже у основи понуђених фразеологизама, дешифрују фразеолошко значење. Тако ће се, на пример, проверити да ли ће у откривању значења фразеологизма *кику на ветар пустити* доћи до асоцијативног повезивања са универзалном сликом вијорења косе на ветру приликом трчања. У зависности од степена декодирања ове метафоричке слике, говорници ће бити успешни или мање успешни у дешифровању значења овог фразеологизма: ’појурити, побећи брзо’.

Значење данас неактуелног фразеологизма *везати се на језик некоме* ’давати некоме повода за оговарање’ почива на метонимијској вези (активност (говорење) : инструмент (језик)) и метафоричној слици која одговара буквалном значењу нефразеолошке синтагме (по којој се неко или нешто веже на нечији језик). Кроз анкету се може проверити да ли ће говорници, на основу универзалне способности ка разумевању метафора и метонимија, успети да препознају дату метафоричко-метонимијску транспозицију (везати се некоме на

језик → постати предмет нечијег говора, причања) и одгонетну значење фразеолошке јединице која је некада била у активној употреби.

Од способности говорника да оживљава слике у основи фразеологизма, али и од њиховог знања и искуства, зависи у којој мери ће успети да дешифрују значење фразеологизама типа *повалити на клупу* 'ишибати, избатинати' или *поставити некога на буре* 'изложити некога руглу, јавно жигосати', у чијим основама леже одређени чинови или обичајни поступци својствени неком ранијем временском тренутку. До откривања етимолошке базе, а самим тим и до препознавања фразеолошког значења, може се доћи и „ученим нагађањем (Рамић 2016: 129).

Могућност препознавања значења фразеологизама у чијој структури учествују актуелне лексеме, али који се као целина у језику више не употребљавају, зависи и од способности говорника да открију савремене варијанте датих фразеологизама, наравно, ако оне постоје. Уколико се одређени неактуелни фразеологизам препозна као ранија варијанта неке савремене фразеолошке јединице, значење ће бити јасно: нпр. *обећавати златне горе* : *обећавати брда и долине*; *ићи попреко коме* : *попречити пут коме*; *извадити руке* : *дићи руке од нечега.*

Овим сегментом анкетног испитивања кандидаткиња ће покушати да дође до одговора на питање да ли је могуће актуализовати одређене фразеологизме у савременом тренутку на основу универзалних когнитивних способности говорника. Ревитализација из језичких резерви биће могућа само код оних фразеологизама „у којима постоји јака, жива унутрашња структура и жива слика која одговара буквалном значењу (мотивационе нефразеолошке синтагме) које се намеће при употреби фразеологизма са конотативним значењем (Мршевић Радовић 1987: 41), а резултати анкете ће показати колико су говорници српског језика способни да препознају слику из основе фразеологизма који је био активан у прошлости, а данас више није. Основна је претпоставка следећа: што је слика датог фразеологизма живља, већа је могућност да је испитаници препознају и наслуте фразеолошко значење, што имплицира веће изгледе да се тај фразеологизам, који је део језичке прошлости, активира у савременом језичком тренутку.

Може се претпоставити да ће и искуствени фактори имати удела у дешифровању фразеолошких значења, нарочито код фразеологизама који су засновани на некадашњим обичајима и чиновима. Такође, показаће се и колико степен модификације одређених фразеологизама утиче на препознавање еквивалената из савременог језика.

Комисија оцењује да је Маријана Богдановић правилно и врло детаљно осмислила предмет истраживања и поставила ваљане истраживачке задатке, који и по обиму и по садржају у потпуности одговарају захтевима докторске дисертације из области фразеологије. Предмет истраживања је у сагласности са интересовањима савремене

фразеологије и семантике. Предмет истраживања је научно релевантан и до сада није истражен у србистици.

3. **Библиографија прелиминарних истраживања:**

Маријана Богдановић прилаже обиман списак прелиминарних истраживања који броји око 80 библиографских јединица у вези са фразеологијом, архаизмима, историзмима, као и у вези са семантиком уопште. Радови су објављени на српском, руском и енглеском језику. На овом списку налазе се и подаци о речницима и приручницима који ће послужити као извор за прикупљање грађе.

Ајдачић 2015: Дејан Ајдачић и Лидија Непал Ајдачић, *Поредбена српско-украјинска фразеологија*, Београд: Алма.

Алефиренко и Семененко 2009: Н. Ф. Алефиренко и Н. Н. Семененко, *Фразеология и паремиология*, Москва: Издательство Флинта, Издательство Наука.

Аркадјева и др. 2014: Г. Аркадьева, Л. М. Кольцова, Т. Ю. Кудрявцева, М. В. Панова, С. А. Чуриков, „Проблема описания историзмов и архаизмов в современной лексикографии", *Вестник ВГУ*, серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация, № 3, 14–20.

Барчот 2015: Branka Barčot, „O stilističkoj obojenosti hrvatskih frazema sa historizmom ili istorizmom kao sastavnicom□, *Svijet stila, stanja i stilistike (zbornik radova)*, Zagreb: Filozofski fakultet sveučilišta u Zagrebu, dostupno na: http://stilistika.org/barcot

Бензон 2006: Ivana Benzon, „Pridruživanje frazema s komponentom naziva za odjeću konceptualni poljima (na građi njemačkog i hrvatskog jezika)", u: *FLUMINENSIA*, god. 18, br. 2, 85–114.

Богдановић 2016а: Маријана Богдановић „Семантички и творбени аспект старокњижевне именичке лексике у *Речнику српскохрватског књижевног и народног језика* САНУ", *Српски језик – студије српске и словенске*, број XXI, 2016, стр. 575–594.

Богдановић 2016б: Маријана Богдановић, „Фразеолошки архаизми у српском језику□, *Наш језик*, 2016 (рад у штампи).

Бојовић 2010: Драга Бојовић, „Дијалекатска фразеологија: лексичко-граматички аспект (Увод у класификацију)□, *Језички систем и употреба језика*, књ. 1, Крагујевац: Филум.

Бутковић 2008: Ljiljana Butković, „Metodi

ki model odradbe vremenske raslojenosti leksika", *Život i škola*, 19, 105–110.

Вајнрајх 1969: Uriel Weinreich, *Problems in the analysis of idioms*, Substance and Structure of Language, University of California, Los Angeles.

Вранић и Зубчић 2013: Silvana Vranić i Sanja Zubčić, „Turcizmi u frazemima hrvatskih govora□, *Filologija*, 60, Zagreb, str. 103–145

Вуловић 2015: Наташа Вуловић, *Српска фразеологија и религија*, Београд: Институт за српски језик.

Вукомановић 1977: Вукомановић Славко „Потврде значења речи и фразеологија у Вуковом *Српском рјечнику* из 1852. године□, *Ковчежић*, 14–15, 18–28.

Гибс 1993: Rajmond Gibbs, „Why idioms are not dead metaphors□, *Idioms: Processing, structure and interpretation* (eds. C. Cacciari, P. Tabossi), 57–78, Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Гибс и др. 1997: Rajmond Gibbs, Josephine Bogdanovich, Jeffrey Sykes and Dale Barr, „Metaphor in Idiom Comperhension", in: Journal of Memory and Language, no. 37, 141–154, доступно на: http://www.cogsci.ucsd.edu/~coulson/203/gibbs.pdf

Голубовић 2009: Биљана Голубовић, *Балканска фразеологија – проблеми одређивања ареалних граница*, 45–64, http://www.suedslavistik-online.de/01/golubovic.pdf

Гортан Премк 1980: „О граматичкој информацији и семантичкој идентификацији у великом описном речнику□, *Наш језик*, књ. XXIV. св. 3, Београд, 107–114.

Дешић 2014: Милорад Дешић, „Обрада израза у српској лексикографији", у: *Савремена српска лексикографија у теорији и пракси (колективна монографија)*, 233–249.

Драгићевић 2005: Рајна Драгићевић, „Нека питања дијахронијске семантике у *Етимиологијском рјечнику* Петра Скока□, *Научни састанак слависта у Вукове дане* 34/1, Београд, 165–173.

Драгићевић 2007: Рајна Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Београд: Завод за уџбенике.

Драгићевић 2009: Рајна Драгићевић „Конструкције на граници између слободних спојева лексема и фразеологизама□, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 39/3, 113−122, Београд: Међународни славистички центар.

Драгићевић 2010: Рајна Драгићевић, *Вербалне асоцијације кроз српски језик и културу*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

Драгићевић 2011: Рајна Драгићевић, „Лингвокултуролошки приступ у настави српског као страног језика□, *Српски као страни језик у теорији и пракси II*, тематски зборник радова, Београд: Филолошки факултет, 81–95.

Дудо 2013: Ana-Maria Dudău, „Phonetic archaisms of the romanian phraseology□, *Annals of the „Constantin Brâncuși*□ University of Târgu Jui, Letter and Social Science Series, Issue, 78–81.

Ђинђић 2013: Марија Ђинђић, „Турцизми у савременом српском књижевном језику (семантичко-деривациона анализа)□, необјављена докторска дисертација.

Иванова Петрова 2000: Галина Иванова Петрова „Структурно-семантическая организация и функционирование фразеологизмов с архаическим компонентом в русском языке□, докторска дисертација, доступно на: http://cheloveknauka.com/strukturno-semanticheskaya-organizatsiya-i-funktsionirovanie-frazeologizmov-s-arhaicheskim-komponentom-v-russkom yazyke.

Ивановић 2006: Branislav Ivanović „Uzroci izumiranja biblijskih frazeologizama u nemačkom jeziku□, Philologia, 4, 27–33.

Ивановић 2009: Бранислав Ивановић, „Рецесивност у немачкој фразеологији□, *Анали Филолошког факултета*, XXI, Београд, стр. 175–184.

Ивановић 2012: Бранислав Ивановић, *Рецесивна обележја немачких фразеологизама и тенденција нивелације према савременом језичком стању*, необјављена докторска дисертација, Филолошки факултет у Београду.

Ивановић 2014: Branislav Ivanović, „Kriterijumi za utvrđivanje zastarele valentnosti verbalne komponente u nemačkoj frazeologiji□, *Komunikacija i kultura online*, godina V, broj 5, 29–37.

Јовановић 1986: Гордана Јовановић, Примери фонетске и творбене адаптације старије књижевне лексике у *Речнику српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, *Наш језик*, XXVII, 1–2, 90–92.

Камаева 2012: Р. Б. Камаева, Архаизмы како одна из основных категорий устаревшей лексики, *Вестник Башкирского университета*, Т. 17. №4, 1838–1841.

Капетановић 2005: Amir Kapetanović, „Historizmi i semantičke promjene", *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, br. 31, Zagreb.

Кауи 1998: A. P. Cowie (ed.), *Phraseology: Theory, Analysis and Applications*, Oxford: Clarendon Press.

Ковачевић 2012: Barbara Kovačević, *Hrvatski frazemi od glave do pete*, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

Коленић 2014: Ljiljana Kolenić, „Animalistički frazemi u starim hrvatskim tekstovima i u suvremenom hrvatskom književnom jeziku□, *Životinje u frazeološkom ruhu*, zbornik radova (ur. Ivana Vidović-Bolt), Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 1–13.

Коменда-Ерл 2015: Barbara Komenda-Earle, Sprachhistorische Entwicklungsprozesse der Idiomatik: An Beispielen von realhistorisch motivierten verbalen Idiomen des Deutschen (Phraseologie und Parömiologie).

Кошелева 1998: Т. И. Кошелева „Употребление фразеологических единиц с архаичными элементами□, *Семантика языковых единиц*: Доклады VI международной конференции, стр. 267–268.

Ларин 1977: Б. А. Ларин, *Очерки по фразеологии. (О систематизации и методах иследования фразеологических материаловь)*, История русского яазыка и общее языкознание, Москва, 125−149.

Маслова 2010: Валентина Аврамовна Маслова, *Лингвокультурология*, Москва: Издательский центр „Академия□.

Матешић 1982: Josip Matešić, *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*, Zagreb: IRO „Školska knjiga".

Мелерович и Мокиенко 2008: А. М. Мелерович, В. М. Мокиенко, *Семантическая структура фразеологических единиц современного русского языка*, Кострома.

Менац 1970: Antica Menac, „O strukturi frazeologizma", *Jezik*, god. 18, sv. 1, 1–4.

Менац и Финк 2001: Antica Menac i Željka Fink, „Odabir frazema za *Priru*
ni frazeološki rje
nik hrvatskoga jezika (rezultati ankete)□, *Frazeografia słowiańska*. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, str. 341–354.

Милановић 2002: „Настанак српске новинске фразеологије□, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 30/1, 97–104.

Милановић 2005: Александар Милановић, „Статус појма и термина лексички архаизам у србистици”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 35/2, 293–303.

Милановић 2007: Александар Милановић, Статус појма и термина *историзам* у србистици, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 35/3, 87–99.

Могуш 1978/1979: Milan Moguš, Plakati kao (ljuta) godina, *Jezik: časopis za kulturu hrvatskog književnog jezika* XXVI/3, Zagreb: 90–91.

Мокијенко 1989: В. М. Мокиенко, *Славянская фразеология*, Издание второе, исправленное и дополненное, Москва: „Высшая школа□.

Мршевић Радовић 1981: Драгана Мршевић-Радовић, „Фразеолошка јединица и њен синтаксичко-семантички динамизам”, *Научни састанка слависта у Вукове дане*, 11/2, 87–92.

Мршевић Радовић 1982: Драгана Мршевић-Радовић, „О критеријима који одређују место обраде фразеологизама у речнику”, *Лексикографија и лексикологија* (зб. радова), 141–149.

Мршевић Радовић 1987: Драгана Мршевић-Радовић, *Фразеолошке глаголско-именичке синтагме у савременом српскохрватском језику*, Београд: Филолошки факултет Београдског универзитета.

Мршевић-Радовић 2002: Драгана Мршевић-Радовић, „Актуална питања српске фразеологије”, *Дескриптивна лексикографија стандардног језика и њене теоријске основе*, 233–243.

Мршевић-Радовић 2008: Драгана Мршевић-Радовић, *Фразеологија и национална култура*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

Николић Б. 1973: „Основни типови фразеолошких обрта у савременом српскохрватском књижевном језику□, *Наш језик*, XX/1–5, Београд, 7–13.

Николић В. 2014: Видан Николић, „Архаични израз *научити некога калему* као показатељ односа према почетном читању и писању у нашој традицији”, Зборник радова Учитељског факултета у Ужицу, год. 17, бр. 16, 11–24.

Оташевић 2012: Ђорђе Оташевић, *Фразеолошки речник српског језика*, Прометеј: Нови Сад.

Пејановић 2010: Ана Пејановић, *Фразеологија Горског вијенца: фразеолошки жанрови, културни концепти, руски пријеводи*, Подгорица: ЦАНУ.

Пејановић 2013: Ана Пејановић, „Вукове српске народне пословице и друге различне као оне у обичај узете ријечи као фразеолошки и етнокултурни зборник□, *На извору Вукова језика* (зборник радова са VII научног скупа, Жабљак, 2012), стр. 87–97.

Петровић 1998: Владислава Петровић, „Употреба фразеологије у комедијама Ј. Ст. Поповића□, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XLI/2, 103–111.

Попов 1967: Р. Н. Попов, *Фразеологические единицы современного русского литературного языка с историзмами и лексическими архаизмами*, Вологда.

Попов 1976: Р. Н. Попов, *Фразеологизмы современного русского языка с архаичными значениыми и формами слов*, Москва: Высшая школа.

Радовић Тешић 1982: Милица Радовић Тешић, „Архаизми и њихова обрада у Речнику САНУ□, *Лексикографија и лексикологија*, зборник радова, 257–262.

Радовић Тешић 2009: Милица Радовић Тешић, *С речима и речником*, Београд: Учитељски факултет.

Раичевић 2011: Драгана Раичевић, „Именице са архаичним секундарним значењима у савременом српском језику”, *Српски језик*, XVI, Београд.

Рамић 2016: Никола Рамић, „О фразеолошким дијалектизмима□, *Српски језик – студије српске и словенске*, XXI, Београд, стр. 121–131.

Речник ЈАЗУ 1880–1976: *Рјечник хрватскога или српскога језика*, I–XXIII, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

Речник МС 1967–1976: *Речник српскохрватског књижевног језика*, I–VI, Нови Сад–Загреб: Матица српска–Матица хрватска.

Речник САНУ 1959–2010: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* САНУ, том I–XVIII (слова: А–О), Београд: Институт за српски (српскохрватски) језик САНУ.

Pojc 1983: Jurij Rojs, „Knjižni frazeologizmi in termini v romanu *Zorana ledina* Mihaila Šolohova”, *Зборник радова Института за стране језике и књижевности*, св. 5, Нови Сад.

Скок 1971–1974: Petar Skok, *Etimologijski riječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

Скоробогатова 2009: Т. И. „Архаическая фразеология как результат взаимодействия коллективного исторического опыта и языковой памяти французского народа”, *Вестник Адыгейского государственного университета*,1 (41), 2009,146–150.

Стојанова 2012а: Елена Стоянова, *Устаревшая фразеология в контексте культуры*, Шумен: Университетско издателство „Еп. Константин Преславски□.

Стојанова 2012б: Елена Стоянова, „Культурная коннотация как инструмент лингвокультурного исследования и показатель лингвокультурной компетенции инокультурной личности□, *Folia Linguistica Rossica*, 8, стр. 85–94.

Толстој 1995: Никита Иљич Толстој, *Језик словенске културе*, Ниш: Просвета.

Ћирковић 2006: Симо Ц. Ћирковић, *Речник архаизама (или речи изобичајене у српском језику)*, Београд: Народна књига – Алфа.

Упутства: *Упутства за израду Речника САНУ* (Интерни спис Института за српски језик САНУ), Београд.

Џонић 2012: Виолета Џонић, „Фразеологизми као лакуне (на материјалу руског и српског језика)”, тематски зборник радова *Филологија и универзитет*, Ниш: Филозофски факултет, 997–1007.

Шански 1954: Н. М. Шанский „Устаревшие слова в лексике современного русского литературного языка”, *Русский язык в школе*, 3, 27–33.

Шански 1985: Н. М. Шанский, *Фразеология современного русского языка*, Москва: Высшая школа.

Шершунович 2014: Joanna Szerszunowicz „Phraseological units containing archaic elements in bilingual lexicography□, in: Endangered Words, Signs of Revival (eds G. Zuckermann, J. Miller, J. Morely), AustraLex, 1–17.

Шипка 1983: Данко Шипка, *Основи лексикологије и сродних дисциплина*, Нови Сад: Матица српска.

Комисија закључује да је прелиминарни списак литературе довољно богат за почетна истраживања и да даје могућност кандидаткињи да ваљано теоријски постави своју докторску дисертацију, што обећава и успешно и квалитено емпиријско истраживање.

4. Циљеви истраживања, хипотезе и очекивани резултати:

Маријана Богднаовић је поставила неколико циљева своје докторске дисертације:

1) ексцерпција и прецизирање корпуса застарелих фразеолошких јединица у српском језику;

2) представљање и описивање различитих типова застарелости фразеолошких компоненти и њихово груписање према језичким нивоима на којима долази до застаревања;

3) класификација фразеолошких јединица са семантичког аспекта, и то: а) подела фразеолошких компоненти према њиховом лексичком значењу у одређене тематске групе и б) подела фразеологизма према њиховом општем (глобалном) значењу у одређена семантичка (фразеосемантичка) поља;

4) класификација корпусног материјала са структурног аспекта, прецизније – опис типова синтаксичких конструкција застарелих фразеолошких јединица у српском језику, применом структурно-граматичког модела у фразеологији;

5) утврђивање и представљање статуса застарелих фразеолошких јединица у савременом српском језику. Овај општи циљ надређен је неколиким појединачним циљевима:

а) класификација анализираног корпуса са аспекта употребе у савременом језичком тренутку на фразеологизме из активног фонда лексикона и фразеологизме из пасивног лексичког фонда (тзв. фразеолошке архаизме и фразеолошке историзме);

б) утврђивање савремених еквивалената застарелих фразеолошких јединица, при чему ће се посебна пажња обратити на питања фразеолошке синонимије и фразеолошке варијантности;

в) представљање резултата анкетног испитивања млађих говорника српског језика у вези са разумевањем и употребом одређених застарелих фразеолошких јединица из корпуса (в. изнад о циљевима који се методом анкетирања желе постићи);

6) дескрипција анализираног корпуса са лингвокултуролошког аспекта, прецизније − опис фразеологизма из наше грађе који имају статус лингвокултурема, тј. јединица које укључују у себе елементе и језика (језичких садржаја) и културе (изванјезичких културних садржаја).

Први сегмент истраживања прикупљене фразеолошке грађе подразумеваће анализу са дијахронијског аспекта. Како истиче Б. Ивановић (2012: 45) за немачки фразеолошки корпус, запостављање дијахронијске димензије у фразеолошким истраживањима за

последицу, између осталог, има и то да многа питања везана за фонетске, морфолошке и синтаксичке специфичности фразеолошких формативa и данас остају непрепозната, а веома често и недовољно јасно интерпретирана. Ово се односи на оне фразеологизме чија се структура на неком од различитих језичких нивоа (фонетском, морфолошком, синтаксичком) разликује од структуре слободних синтагми у данашњем језику. Основна хипотеза од које ће се, у овом делу истраживања, поћи јесте да у српском фразеолошком фонду постоји знатан број јединица које у својој структури садрже обележја карактеристична за раније епохе у развоју српског књижевног језика. Може се претпоставити да су те специфичности најуочљивије на лексичком нивоу, али да их има и на осталим језичким нивоима – фонетском, творбеном, морфолошком, синтаксичком. Стога је циљ да се региструју и опишу сва обележја из структуре ексцерпираних фразеологизама која воде порекло из ранијих периода историје српског књижевног језика.

У оквиру семантичке анализе, утврдиће се из којих тематских група долазе застареле лексичке компоненте из структуре фразеологизама који су предмет овог истраживања, као и којим семантичким (појмовним) пољима припадају ексцерпирани фразеологизми на основу свог општег (глобалног) значења. Преко анализе глобалних значења фразеологизма, биће проверено да ли теза о антропоцентричности језика важи и за фразеолошке архаизаме (тј. јединица које припадају пасивном фразеолошком фонду), будући да је у истраживањима фразеологизама који су у употреби у савременом језику показано да се највећи број њих односи на човека и човекову перцепцију света који га окружује.[1]

Анализа корпуса са структурног аспекта подразумеваће издвајање основних синтаксичких типова застарелих фразеолошких јединица српског језика. У оквиру структурне анализе биће проверена и теза о релативној стабилности структуре фразеолошке јединице, која се заснива на могућности варирања компоненти фразеологизама, али без промене на плану глобалног значења (на пример: семантичко варирање – *зврцнути у главу (у памет)*; морфолошко варирање – *направити друме (друмове)*).

Са аспекта лингвокултурологије, кандидаткиња ће испитати богате културолошке садржаје који су се наталожили у фразеолошким јединицама из грађе. Претпоставља се да ће се у разматраном корпусу пронаћи јединице којима се упућује на некадашње обичајне поступке, чинове, односе унутар минулих друштвених уређења, али да ће бити и оних фразеологизама који заправо представљају перифрастичне конструкције терминолошког карактера. Наиме, у периоду када није постојао развијен терминолошки апарат те су јединице вршиле функцију термина у различитим областима (нпр. у области медицине – *отворила се крв* ’дошло је до крволиптања’; *густе крви* ’умно оболео, шизофреничан, пунокрван, сангвиничан’).

---

1 Примера ради, истраживање Н. Вуловић посвећено фразеолошким јединицама са религијском компонентом у српском језику показало је да се на човека односи чак 98% анализираног фразеолошког материјала (Вуловић 2015).

Приликом одређивања статуса застарелих фразеологизма у савременом српском језику, поћи ће се од следећих хипотеза:

– Одређени број фразеолошких јединица активно се употребљава у језику иако садржи застарелу лексему као компоненту израза: *обрати зелен бостан*, *не вредети ни гроша* и сл.

Међутим, код појединих примера са застарелом саставницом може се претпоставити чешћа употреба са познатијом лексичком варијантом: *очитати некоме лекцију* ум. *очитати некоме буквицу*; *мерити истом мером* ум. *мерити истим аршином* и сл.

– Млађи говорници српског језика слабије познају (или уопште не познају) значење фразеологизма који садржи застарелу лексему, док варијанту са савременим синонимом активно користе: *добити корпу од некога* ум. *добити кошар од некога*; *скинути кајмак са нечега* ум. *скунути скоруп са нечега* и сл.

– На основу урођене способности говорника за разумевање метафоричких, метонимијских и синегдохских процеса, говорници ће бити способни да открију или бар наслуте значење синтагматског споја који је некада био активни фразеологизам, а данас више није у употреби (нпр. у фразеолошком архаизму *везати на нос нешто некоме* ’говорити некоме нешто непријатно’ остварена је метафоричка транспозиција глаголске компоненте и синегдохска трансформација именичке компоненте по моделу део – целина (нос као део лица, и то његов фронтални, најупечатљивији део)).

Све наведене хипотезе биће проверене анкетним испитивањем говорника српског језика, које ће, сасвим сигурно, показати и различите друге појаве везане за статус застарелих фразеолошких јединица у савременом српском језику.

Комисија оцењује да су циљеви истраживања реално постављени, а хипотезе провериве на материјалу.

5. План рада и методе истраживања:

План истраживања јединица које су предмет ове докторске дисертације подразумеваће неколико фаза: 1) ексцерпцију грађе примењивањем дефинисаних критеријума, 2) упознавање са домаћом и страном (понајвише словенском) литературом која је у директној или индиректној вези са језичким јединицама које су предмет научног проучавања, 3) представљање релевантних резултата у досадашњим истраживањима која су, ближе или даље, повезана са темом ове досертације, као и поступака који ће у методолошком смислу мотивисати неки сегмент планираног истраживања (пре свега мислимо на остварења словенске науке, будући да дескрипција застарелих јединица унутар српског фразеолексикона није била предмет дубљег интересовања српске фразеолошке литертуре), 4) анализу застарелих фразеолошких јединица са дијахронијског аспекта (утврђивање типова застарелости фразеолшких компонетни: лексичка, фонетска, творбена и сл.), 5) структурну и семантичку анализу корпуса, према наведеним параметрима, 6) лингвокултуролошку анализу јединица из грађе које имају статус лингвокултурема, 7) анализу корпусног материјала са лексикографског аспекта 8) методу анкетног испитивања статуса застарелих фразеологизама у савременом српском језику, 9) изношење закључака и резултата спроведеног истраживања.

У композиционом смислу, докторска дисертација ће имати следеће потенцијалне сегменте:

Уводни део рада садржаће неколико ужих целина у којима ће бити дефинисани предмет научног истраживања, задаци и циљеви рада, као и методе које ће се при анализи грађе користити. Осим тога, биће представљен и теоријски оквир истраживања који ће подразумевати: а) одређивање места фразеологије (а самим тим и овог научног истраживања) у оквиру науке о српском језику, б) успостављање терминолошког апарата који ће у раду бити коришћен (пре свега објашење шта ће се у раду подводити под опсег појма и термина *застарела фразеолошка јединица*, али и прецизирање других термина који ће се употребљавати) и в) преглед досадашњег научног прочавања јединица које су предмет интересовања ове дисертације.

Централни део рада обухватиће неколико поглавља и ужих потпоглавља, која ће бити посвећена анализи фразеолошких компоненти са дијахронијског аспекта, потом структурној и семантичкој анализи ексцерпираних фразеологизама, анализи са лингвокултуролошког аспекта, анализи са лексикографског аспекта и анализи статуса застарелих фразеолошких јединица из угла савремених, углавном млађих, носилаца српског језика, на основу дефинисаних параметара. У завршном делу рада изнеће се закључци и разултати спроведеног истраживања, а биће направљен и регистар застарелих фразеолошких јединица српског језика, са циљем да се олакшају и подстакну будућа истраживања, пре свега она посвећена откривању изворних мотивационих база за настанак фразеологизама који се више активно не употребљавају у савременом језику. Бројни примери из грађе врло су погодни за истраживања тог типа.

У методолошком смислу, рад ће бити заснован на синтези дијхронијског и синхронијског приступа у фразеологији.

Дијахронијски приступ евидентан је у анализи типова застарелости фразеолошких компоненти, која подразумева груписање старијих обележја из структуре фразеолошких јединица према језичким нивоима на којима се јављају и њихову дескрипцију у складу са постулатима дијахронијске лингвистике. Резултатима дијахронијских (историјско-етимолошких) истраживања служиће се и при тумачењу примарне мотивисаности појединих фразеологизама из корпусног материјала и утврђивању извора за њихов настанак.

Са синхронијског становишта, применом дескриптивно-аналитичког приступа, биће спроведена структурна и семантичка анализа застарелих фразеолошких јединица српског језика. У оквиру семантичке анализе биће коришћене методе заједничке фразеологији и лексикологији (метода семантичког моделирања при утврђивању фразеосемантичких поља, метода компоненцијалне анализе лексема из структуре фразеологизама и сл.).

Такође, у једном делу раду биће коришћена и метода анкетног испитивања, док ће разултати анкете бити описани и приказани применом статистичке методе.

У складу са интердисциплинарним карактером фразеологије, али и са специфичношћу јединица које ће се анализирати у раду, у истраживању ће бити примењивани релевантни резултати и из наука и дисциплина блиских фразеологији − етнолингвистике, фолклористике, лингвокултурологије, етнологије, историје религије и сл.

Комисија оцењује да је план рада добро осмишљен, а предложене методе истраживања представљају успешну комбинацију традиционалних и модерних метода у семантичким истраживањима.

6. Извори за ексцерпцију корпуса: Корпус за ово истраживање представљаће фразеолошки материјал ексцерпиран из *Речника српскохрватског књижевног и народног језика* САНУ (I–XX)[2], *Речника српскохрватскога књижевног језика* МС (I−VI), *Речника српског језика* МС и *Фразеолошког рјечник хрватскога или српског језика* Јосипа Матешића. Као допунски и контролни корпус користићемо грађу из *Српских народних пословица* Вука Стефановића Караџића, као и фразеолошки материјал из *Семантичко-деривационог речника турцизама* Марије Ђинђић, који се налази у оквиру необјављене докторске дисертације „Турцизми у савременом српском књижевном језику (семантичко-деривациона анализа)□.[3]

Како би се добио јасан увид у статус застарелих фразеологизама у савременом српском језику, провера њихове употребе вршиће се у *Електронском корпусу српског језика*, који се израђује на Математичком факултету у Београду, под руководством проф. Душка Витаса – http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/korpus/, као и у актуелним штампаним и електронским медијима.

Критеријуми за ексцерпцију корпуса: Први корак у истраживачком процесу подразумева одређивање параметара за ексцерпцију јединица које ће представљати релевантан корпус за планирано истраживање. Предмет анализе у раду, наиме, представљаће вишечлане лексичке јединице које имају статус правих фразеологизама − фразеологизама у ужем смислу − док остале устаљене свезе речи, нефразеологизирани вишелексемни спојеви, пословице и терминолошке синтагме − језичке јединице које се традиционално убрајају у фразеологију у ширем смислу − неће бити уврштене у корпус (нпр. *харашчка бошча*, *дателни падеж*, *даровна кошуља*, *бећарски данак*; *дваш-триш* и

2 У корпус ће бити уврштена и грађа из XX тома Речника САНУ, чије се објављивање очекује 2017. године.

3 У збирци народних пословица Вука Караџића, чији оригиналан наслов гласи *Српске народне пословице и друге различне као оне у обичај узете ријечи*, налази се и богат фразеолошки материјал. О овоме сведочи, како истиче А. Пејановић (2013: 88), и сам наслов Вукове збирке, у коме „осим термина пословица (који, наравно, у Вуково вријеме и није био употребљен у терминолошком значењу) стоји и синтагма *друге различне као оне у обичај узете* ријечи, која експлицирано замјењује назив за оне језичке јединице које се у савременој науци о језику називају фразеолошким□.

Турцизми су у докторској дисертацији Марије Ђинђић свеобухватно и систематски описани у форми Семантичко-деривационог речника, у којем су регистроване и фразеолошке јединице у ширем смислу (изрази, изреке, пословице и сл.) са застарелим турцизмима као структурним компонентама.

сл.).[4]

Приликом одабира грађе која ће бити предмет овог истраживања примењиваће се следећи критеријуми:

1. Када су посреди фразеологизми који садрже застарелу лексему као компоненту израза, важно је истаћи следеће:

У анализу ће бити укључене фразеолошке јединице са лексичком компонентом која је у Речнику САНУ маркирана неким од квалификатора за означавање старог лексичког материјала: *заст*., *арх*., *ист*., *рсл*., *цсл*., *ссл*., *стсл*. (последње четири скраћенице су од 11. тома замењене уопштеним квалификатором за означавање лексике из дела старе српске књижевности − *сткњ*.). Корпусни материјал ће, такође, представљати и фразеологизми са архаичним компонентама страног порекла (турцизмима, романизмима, германизмима итд.), које у Речнику немају квалификацију о застарелости, већ само етимолошки квалификатор. Уколико је у општим речницима из којих је фразеолошка грађа ексцерпирана одређена лексичка компонента остала без квалификације о застарелости, потврду о њеном архаичном статусу тражићемо у *Речнику архаизама* Симе Ћирковића (нпр. лексеме *грош*, *аршин*, *дипле* и сл., које се јављају као компоненте великог броја фразеолошких јединица, у Речнику САНУ нису квалификоване ниједним од квалификатора за означавање старог лексичког материјала (*заст.* или *ист.*) иако су посреди несумњиви архаизми, односно историзми, потврђени и у поменутом речнику архаизама). Због ограниченог обима рада и великог броја фразеолошких јединица које у себи садрже застареле лексичке компоненте (архаизме, историзме, славенизме или застарелу лексику страног порекла) приликом прикупљања корпуса неће се претендовати на комплетну ексцерпцију.

2. Када су посреди фразеологизми који су као целина застарели, док су им све лексичке компоненте део општег и актуелног речничког вокабулара, у највећем броју случајева они су квалификовани ознаком *заст.* (ређе *ист.*) и они ће у целости ући у корпус. У случају када изостане квалификатор о застарелости одређеног фразеологизма, критеријуми којима ће се кандидаткиња служити за његово сврставање у корпусни материјал биће а) време настанка извора из којег је ексцерпиран пример за егземплификацију фразеологизма, б) заступљености датог фразеологизма у савременој

4 Лексикографски поступак у обради фразеолошке грађе Речника САНУ подразумева заједничко разматрање израза синтагматског типа (међу којима је највише термина) и израза фразеолошког типа. Синтагматски изрази су сложени називи састављени од две-три речи, обично од придева и именице (*апсолутна нула*, *бели дуд*, *дивља пловка* итд.) (Том 1, Упутства за руковање речником, напомена 11), и најчешће имају терминолошки карактер. Изрази се наводе у засебном пасусу, након свих значења, са ознаком *Изр.*, и то тако што се региструју најпре синтагматски, а затим фразеолошки изрази (Упутства, члан 105). У Речнику САНУ синтагме се, дакле, условно убрајају у изразе, а од правих израза се одвајају тако што се стављају испред њих (Дешић 2014: 234). С друге стране, пословице се у Речнику САНУ региструју издвојено од израза, бележе се након њих и под ознаком *НПосл*. (Упутства, чл. 235).

језичкој пракси (подаци добијени на основу провере у *Електронском корпусу српског језика*, електронским издањима часописа, новина и сл.) и в) лична језичка компетенција (нпр. фразеологизам *пришивати (некоме) парчета* ’оговарати, опадати, пањкати (некога)’ у Речнику САНУ остао је без ознаке о застарелости, а посреди је евидентни фразеолошки архаизам, који је егземплификован само једним примером, и то из дела Доситеја Обрадовића „Езопове и прочихъ разнихъ баснотворцевъ … басне (Лајпцинг1788)).

Комисија оцењује да је корпус добро одабран и да није ни преширок, а ни преузак за потребе израде докторске дисертације.

VII. ЗАКЉУЧАК СА ОБРАЗЛОЖЕНОМ ОЦЕНОМ О ПОДОБНОСТИ ТЕМЕ И КАНДИДАТА:

На основу наведених података о кандидаткињи, Комисија констатује да је Маријана Богдановић подобна кандидаткиња за израду докторске дисертације.
На основу постављених циљева и очекиваних резултата, Комисија констатује да је предложена тема подобна за израду докторске дисертације у области фразеологије и лексикологије.
На основу наведених података о предложеном ментору, Комисија констатује да је др Рајна Драгићевић подобна за ментора предложене докторске дисертације.
На основу изнесеног, Комисија предлаже Наставно-научном већу Филолошког факултета Универзитета у Београду да донесе позитивне оцене о подобности кандидаткиње Маријане Богдановић и предложене теме докторске дисертације: *Застареле фразеолошке јединице у српском језику*, а да се за ментора именује др Рајна Драгићевић, редовни професор Филолошког факултета Универзитета у Београду.

ПОТПИСИ ЧЛАНОВА КОМИСИЈЕ:

_____
Др Рајна Драгићевић, редовни професор

_____
Др Александра Милановић, ванредни професор

_____
Др Наташа Вуловић, научни сарадник